

sociale nivellering. Voor de doelgroep van laat-negentiende-eeuwse beschavingsinitiatieven - geschoolde arbeiders, kantoorklerken en dienstboden - gold het adagium: 'wel vooruit, maar niet omhoog'.¹²⁾ Dat deed de daadkracht van de 'beschavers' geen goed. De Rooy merkt in dit verband op dat een beschavingsoffensief niet zozeer een zaak van daden was, maar vooral intenties uitdrukte.¹³⁾

Diverse onderzoekers hebben dan ook geconstateerd dat veel beschavingsinitiatieven vroeg of laat verzandden in 'een soort inwendige zending'.¹⁴⁾ Deze beschavingsactiviteit *in eigen kring* refereert aan een Bourdieu-aanse distinctiedrang en is wel gelijk gesteld aan beschavingsoffensieven. Die opvatting leidt echter tot begripsverwarring, menen critici.¹⁵⁾ Door beschavende activiteiten in eigen kring te betitelen als beschavingsstreven en activiteiten gericht op derden als beschavingsoffensieven kan die verwarring worden vermeden.

Een afwachtende houding

De ergernis over de wijze waarop 'het volk' zich in Rotterdam vermaakte, hing in de negentiende eeuw als het ware in de lucht. Dronkenschap, gokken, kaartspelen en talrijke andere vormen van tijdverdrijf werden voortdurend veroordeeld. Favoriet mikpunt van kritiek was de kermis, maar ook de talrijke Rotterdamse volkstheaters moesten het ontgelden. De acteurs die daar optraden, werden afgeschilderd als een samengeraapte bende handwerkslieden, die stukken van bedenkelijk gehalte opvoerden 'onder aanhoudend gekakel, het geblaf van honden, het geschreeuw van half slapende kinderen, het gegil van eenige maagden (?) en het gevloek van ettelijke dronken heeren (?)'. De conclusie lag voor de hand: 'Ziedaar, hoe men op die plaatsen Kunst weet te schatten'.¹⁶⁾

Tegengas was in de eerste plaats te verwachten van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, maar de volksvoordrachten die het Rotterdamse departement al sinds 1817 organiseerde, waren verre van vermakelijk. De organisatie was in handen van de Commissie voor het Volksonderwijs, die de lering boven het vermaak stelde. Daarin zou tot de eeuwwisseling weinig verandering komen.¹⁷⁾ In 1847, toen het voortbestaan van de kermis in de Rotterdamse gemeenteraad ter discussie stond, hield J.W. Sluiter in het Nutsdepartement een pleidooi voor veredeling van volksvermaken,¹⁸⁾ maar zijn rede kwam op een verkeerd moment. In hetzelfde jaar hield niemand minder dan Jan Pieter Heije voor de alge-